

РОЗВИТОК ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ

Чентуков І.Ю., здобувач Маріупольського державного університету (Україна)

Чентуков І.Ю. Розвиток глобальної економічної інтеграції: теоретико-методологічні засади

У статті розглянуто розвиток теорій глобальної економічної інтеграції, систематизовано основні теоретичні концепції глобалізації. Доведено, що глобалізаційні процеси охоплюють всі країни світового господарства незалежно від досягнутого рівня розвитку. Обґрунтовано, що глобалізація характеризується не тільки новим кількісним виміром ступеню інтенсивності взаємозв'язків окремих країн та їх економік, а визначає нову якість таких зв'язків.

У результаті дослідження теоретичних основ глобальної інтеграції у світовому господарстві визначено основні моделі глобалізаційного дискурсу, сформульовано напрями подальших досліджень у рамках сучасного дискурсу та визначено напрями концептуалізації глобалізаційних процесів. Охарактеризовано українську школу глобалістики, сформульовано Закон глобалізації.

Надано характеристику основних ознак глобалізації. Визначено та надано характеристику основних етапів розвитку глобалізаційного процесу, визначено особливості розвитку торговельно-економічних, валютно-фінансових відносин та інтеграційної взаємодії на кожному з етапів.

Ключові слова: інтеграція, глобалізація, глобалізаційний дискурс

Чентуков І.Ю. Развитие глобальной экономической интеграции: теоретико-методологические основы

В статье рассматривается развитие теорий глобальной экономической интеграции, систематизированы основные теоретические концепции глобализации. Доказано, что глобализационные процессы охватывают все страны мирового хозяйства независимо от достигнутого уровня развития. Обосновано, что глобализация характеризуется не только новым количественным измерением степени интенсивности взаимосвязей отдельных стран и их экономик, а определяет новое качество таких связей.

В результате исследования теоретических основ глобальной интеграции в мировом хозяйстве определены основные модели глобализационного дискурса, сформулированы направления дальнейших исследований в рамках современного дискурса и определены направления концептуализации глобализационных процессов. Охарактеризована украинская школа глобалистики сформулирован Закон глобализации.

Охарактеризованы основные признаки глобализации. Определены и охарактеризованы основные этапы развития глобализационного процесса, определены особенности развития торгово-экономических, валютно-финансовых отношений и интеграционного взаимодействия на каждом из этапов.

Ключевые слова: интеграция, глобализация, глобализационный дискурс

Chentukov I. Development of global economic integration: theoretical and methodological basis

The article examines the development of the global economic integration theories and systematizes the basic fundamental concepts of globalization. It proves that globalization processes cover all the world economies regardless of the development level they have reached. It is reasoned that globalization is characterized by a new quantitative measurement of the relations intensity among certain states and their economies while determining the new quality of those relations.

The research on theoretical bases of global integration in the world economy resulted in defining the main globalization discourse models, formulating the perspectives for the further research within the scope of the modern discourse and determining the vectors for conceptualizing the globalization processes. The author dwells upon the Ukrainian school of globalization studies and formulates the Law of globalization.

The main characteristic features of globalization are described in the article. The basic stages of globalization process are determined and described as well. The paper examines the development of trade, economic, monetary and financial relations and integration interrelation at each stage.

Key words: integration, globalization, globalization discourse.

Сучасний стан розвитку світового господарства характеризується організацією основних видів діяльності у глобальному масштабі [1, с.81]. Лібералізація і підвищення мобільності капіталів, товарів, послуг, робочої сили, універсалізація господарського життя і т.п. роблять економічний простір більш однорідним, що робить сучасний світ відповідним «мегасупільством» [2, с.53]. У світі відбуваються такі глобальні перетворення, які пов'язані із зменшенням перешкод для економічної, політичної та культурної взаємодії країн та народів; впливають на розвиток більш гомогенного економічного, політичного та культурного просторів; і нарешті, сприяють формуванню структур глобальної керованості [3]. Від так, глобалізація охопила не тільки процеси, що відбуваються в економіці, але й в інших сферах людської діяльності. З одного боку, ці процеси впливають на розвиток глобалізації, а з іншого, сам глобалізаційний процес має суттєвий вплив (демонстраційний ефект) на всі сторони життєдіяльності. Саме тому, з 1970-1980-х років починаються активні наукові пошуки щодо визначення сутності, складових, форм та напрямів розвитку глобалізаційних процесів, які сьогодні формують глобалізаційний дискурс. Саме з дослідженням перетворень, які відбуваються у світі, і які призводять до формування світу як єдиного цілого, пов'язані наукові роботи Т.Левітта, Р.Робертсона [4, с.27; 5, с.25-31]. Досліджуючи процес формування глобалізації ринків Т.Левітт визначає, що глобалізація стає найпотужнішою силою, що фактично, саме глобалізація призвела до *конвергенції* всієї світової спільноти, наголошує Т.Левітт, який розглядав її, в першу чергу, в економічній сфері, з точки зору ринкового механізму [6, с.2]. У нових умовах господарювання, вважає У.Робінсон [7, с.125] виникають нові системи виробництва, фінансів, споживання, поширення процесів економічної інтеграції; розвиваються транснаціональні моделі, застосовуються відповідні транснаціональні методи; виникає нова соціальна ієрархія, асиметрія тощо.

Сьогодні можна визначити, що маючи початок в економічній площині, глобалізація перетворилась у процес, що охопив і має відповідний вплив на всі інші сторони буття людства, а від так, проблеми розвитку глобалізаційних процесів досліджуються не тільки економістами, а й політологами, соціологами, культурологами тощо.

Метою статті є систематизація наукових концепцій, теорій, шкіл тощо, яка дозволяє розвинути теоретико-методологічні засади дослідження глобалізаційних процесів за логіко-послідовною схемою з урахуванням конкретних ознак.

Сучасний глобалізаційний дискурс ґрунтується на теоріях модернізації, конвергенції, постіндустріального суспільства тощо, які пов'язані із дослідженням змін, що відбуваються у суспільстві під впливом науково-технічного фактору, дія якого призвела до того, що основними ресурсами економічного розвитку стають знання, технології, інформація (*теорія модернізації* – М.Вебер, М.Леві, Г.Мюрдаль; *теорія конвергенції* – Дж.Гелбрейт [8], Р. Арон [9]; *теорії постіндустріального суспільства* (Д.Белл, Дж.Гелбрейт [10]); *концепція хвильового розвитку* - Е.Томпсон [11]).

Основу сучасного глобалізаційного дискурсу визначають гіперглобалістична, скептична і трансформістська концепції, які мають відмінності у теоретико-методологічному обґрунтуванні форм і наслідків сучасної глобалізації, її масштабів тощо [12]. Так, у рамках *гіперглобалістичної концепції* її представники (К.Омас, Ф. Фукуяма П. Дікен та ін.) визначають, що глобалізаційні процеси є наслідком змін, що мають фундаментальний характер, і які призводять до закономірного об'єднання світової економіки. Прихильники *скептичної концепції* (І.Валлерстайн, П.Херст та ін.) розглядають глобалізацію виключно як логічний результат інтернаціоналізації, тому прояв глобалізації відображає інтеграція світової економіки. У рамках *трансформістської концепції* (М.Уотерс, У.Бек) глобалізаційний процес визначається як непередбачуваний, і має складну ієрархічну нерівномірну структуру, що потребує відповідної багатовимірності.

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ И ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ: РЕГИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ

Відповідно, гіперглобалісти використовують абстрактний метод дослідження, скептики – емпіричний. На якісному, а не на кількісному підході ґрунтується дослідження трансформістів.

Сучасний світ, у залежності від рівня розвитку, розділився на центр та периферію, які через систему зв'язків формують складну систему взаємозалежності [13,с.141], у якій глобальний та локальний рівні стають основним конкурентним полем XXI століття [14,с.12], а від так, припускає І.Валлерстайн, сучасна світова система навряд чи буде існувати через п'ятдесят років [15,с.5].

Зіткнення основних світових цивілізацій (західної, конфуціанської, японської, ісламської, індуської, слов'янсько-православної, латиноамериканської і, можливо, на думку вченого, африканської) може призвести до конфліктів у майбутньому, підкреслює С.Хантінгтон, [16,с.550]. Ці різні типи цивілізацій є фундаментальними за своєю суттю, а від так конфлікт між ними стане основною проблемою нового світового порядку, від вирішення якої залежатиме власний потенціал глобалізації. С.Хоффман [17] пов'язує цей потенціал із трьома формами прояву глобалізаційного процесу, а саме із економічною, політичною і культурною глобалізацією.

Потенціал глобалізації визначається рівнем розвитку транснаціональних відносин (Л.Склер та У.Робінсон [5;18]), що розвиваються в економічній, у політичній, культурній площині тощо. Саме економічна міць транснаціональних структур призвела до глобальної асиметрії у світовому господарстві [19,с.205-211].

Слід зазначити, що значна кількість концептуальних підходів дослідження глобалізації розглядає її з точки зору дії фундаментальних ринкових механізмів (економічна лібералізація). Крім того, варто відзначити також такі підходи, які пов'язані аналізом розповсюдження західних форм життя (політичного, економічного, суспільного, культурного тощо (вестернізація) а також впливом інформаційного фактору на розвиток єдиного світу (інформатизація) [20]. З огляду зазначеного, варто підкреслити, що сучасний дискурс відносно розвитку глобалізації ґрунтується на неоліберальному підході. Однак саме ринковий фундаменталізм, на думку Дж.Сороса, зробив систему світового капіталізму ненадійною, оскільки ринкові сили сьогодні охопили такі галузі, які з економікою вже не пов'язані, що породжує нестійкість і небезпеку в світі [21,с.24-27]. Такої ж думки Дж.Стігліц, який вважає, що саме неспроможність сучасних наднаціональних структур, які мають забезпечувати регулювання світового господарства, призвела до провалів глобалізації [22,с.258].

Оскільки знання стають основним джерелом продуктивності в сучасних умовах розвитку, то саме їх рівень розвитку впливає на організацію у глобальному масштабі основні види економічної діяльності через використання різноманітної мережевої системи. Саме в такій глобальній взаємопов'язаній мережі досягається новий рівень продуктивності, вважає М.Кастельс [23].

Слід підкреслити вклад у розвиток світової науки *української школи глобалістики* (О. Білорус, Д. Лук'яненко, Ю. Пахомов та інші) [24-26], для якої притаманний комплексний підхід до вирішення проблем політичної, економічної, інформаційної, соціальної, екологічної глобалістики. Об'єктивну суть явища глобалізації розкривається через дію *Закону глобалізації*, який сформульовано українськими вченими [27,с.20-21]:

1. Глобалізація у світовому суспільстві є явищем об'єктивним, її прояв обумовлено законами природи. (глобалізація відбувається через взаємодію суб'єктів міжнародних економічних відносин, жоден з яких самостійно не може бути «світовим глобалізатором», тому посилення процесів глобалізації є також закономірним.

2. Глобалізація як процес загального характеру, охоплює в цілому всю діяльність людства (політичний, економічний, культурний і т. д. глобалізм).

3. Розвиток загального процесу глобалізації передбачає дві (пряму і зворотню) складові, ця двосторонність стає фактором глобалізаційного процесу.

4. Дію Закону глобалізації завжди супроводжує Закон напруг і конфліктів розвитку, об'єктивно причиною якого є наявність градієнту (перпаду щільності (накопиченості) маси товару, людей, технологій, наукових знань, інформації, влади, і т.п.), що, породжує конфлікт інтересів і конфронтацію суб'єктів.

5. Розвиток умов комунікації учасників процесу глобалізації посилює її прояв, в свою чергу, комунікаційні умови поліпшуються з поглибленням глобалізації.

6. Об'єктивний процес глобалізації розвивається за активною усвідомленою участю людей.

7. Першоосновою будь-яких людських мотивацій до активності в рамках глобалізаційних процесів є прагнення до безпеки.

Найчастіше, в економічних дослідженнях, присвячених аналізу та розвитку процесів глобалізації наголошують на трьох основних етапах розвитку глобалізаційних процесів [28,с.16-17; 29; 27,с.24-28], кожен з яких характеризується відповідним рівнем розвитку продуктивних сил та рівнем розвитку виробничих відносин, що знаходять свій прояв у розвитку міжнародних економічних відносин.

Перша хвиля глобалізації, яка припадає на 16-18 століття і початок якої пов'язано із розвитком Великих географічних відкриттів, характеризувалась появою перших глобальних ознак у розвитку економічних відносин. У валютно-фінансовій сфері саме у цей період відбувається формування системи золотого стандарту, офіційно закріплюється країнами світового господарства золотого змісту в одиниці національних валют. Вже починаючи з 18 століття іноземне інвестування набуває всеохоплюючого характеру. Такі позики відігравали в економічному розвитку цих країн ключову роль, оскільки вони фінансували чималу частину тієї інфраструктури, що лежала в основі цього розвитку. Так, вже до початку першої світової війни 40% усіх іноземних інвестицій було вкладено в Північну та Південну Америку, великі інвестиції направлялися також і в Азію, Африку й Австралію. Однією з країн, які інвестували значну частину коштів, була Англія. В економіках Канади, Австралії та Аргентини, що тільки ще формувалися тоді, на іноземних позиках трималося іноді до половини всіх їх внутрішніх капіталовкладень. Глобальна фінансова система стає поступово все більш стратифікованою та організованою.

Друга хвиля розвитку глобалізаційних процесів охоплює період 19 століття – перша половина 20 століття, який пов'язаний з установленням монополістичної стадії розвитку капіталістичного способу виробництва, початком формування біполярної системи у світовому господарстві. Сам на цей період припадає формування валютних блоків в у світовій економіці, розпад системи золотого стандарту та впровадження золотозернового стандарту, який заснований на золоті та двох резервних валютах – доларі США й фунті стерлінгів.

Найбільш бурхливим, хоча й найменш тривалим виявляється третій етап розвитку глобалізаційних процесів, який припадає на другу половину 20 століття – початок 21 століття. Протягом цього періоду спостерігається найзначніше розширення як економічного, так і політичного міжнародного співробітництва, саме в цей період активно створюються різноманітні міжнародні інституції, в тому числі у валютно-фінансовій сфері, активно розвиваються процеси регіональної інтеграції, відбувається бурхливий розвиток комунікацій (транспортних, інформаційних, зв'язку та ін.). Поява нових інформаційно-комунікаційних технологій та засобів комунікації сприяло суттєвому збільшенню фінансових потоків. Країни світу почали застосовувати вільний вибір режиму валютного курсу, впроваджувати лібералізацію валютно-фінансового регулювання, у міжнародній валютній системі розпочалося створення додаткового резервного активу, а золото втратило функцію світових грошей. Крім того, у світовому господарстві виникає фінансова глобалізація.

Таким чином, можна сказати, що на межі XX-XXI століть світове господарство є більш цілісним, інтегрованим, динамічним, ніж у середині XX століття, бо воно ґрунтується цілком на принципах ринкової економіки, об'єктивних закономірностях міжнародного розподілу праці, інтернаціоналізації виробництва. До особливостей сучасного етапу розвитку міжнародних економічних відносин слід віднести зростаючий взаємозв'язок і взаємозалежність окремих національних систем, що в подальшому знайде своє втілення у якісно новій системі світового порядку.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М.Кастельс; [пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана.]. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608с.
2. Кувалдин В. Глобальность: новое измерение человеческого бытия /В. Кувалдин // Грани глобализации: Трудные вопросы современного развития / Гор-бачев М.С. [и др.]. – М.: «Альпина Паблишер», 2003. – С. 31-98.

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ И ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ: РЕГИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ

3. Сіденко В. Зовнішні аспекти макроструктурних зрушень // Макроструктурна політика та ринкова трансформація: досвід Польщі та України / за ред. Я. Кліха, І. Крючкової та В. Сіденка. — К: Вид-во «Заповіт», 2004. — С. 44.
4. Иноземцев В.Л. Глобализация: иллюзии и реальность / В.Л. Иноземцев // Свободная мысль - XXI. — 2000. — №1. — С. 26-36.
5. Robertson R. Globalization: Social Theory and Global Culture / R. Robertson. — London: Sage Publications Ltd., 1992. — 211 p.
6. Levitt T. The Globalization of Markets [Electronic resource] / T. Levitt // Harvard Business Review. —1983. — pp. 2-11. — URL: <http://www.scribd.com/doc/6585162/Hbr1983-the-Globalization-of-Markets>.
7. Robinson W. Theories of Globalization / W. Robinson // Blackwell Companion to Globalization / G. Ritzer. — Oxford: Blackwell, 2007. — с.125-143. — URL: <http://www.soc.ucsb.edu/faculty/robinson/publications.html>
8. Galbraith J.K. Economics and the Public Purpose / J.K. Galbraith. — Boston Houghton Mifflin, 1973. — 334p.
9. Арон П. Этапы развития социологической мысли / П. Арон; [общ. ред. и предисл. П.С. Гуревича]. — М.: Издательская группа «Прогресс» — «Политика», 1992. — 608с
10. Bell D. The Coming of Post-Industrial Society / D. Bell.—N.Y.: Basic Books, 1976. — 374p.
11. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. — М.: ООО «Издательство «АСТ», 2002. — 776с.
12. Held D. Global transformations: politics, economics and culture / D. Held, A. McGrew, D. Goldblatt, J. Perraton. — Stanford University Press, 1999. — 515 p.
13. Кальченко Т.В. Глобальна економіка: методологія системних досліджень: монографія / Т.В. Кальченко. — К.: КНЕУ, 2006. — 248с.
14. Чужиков В. Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія: монографія / В. Чужиков. — К.: КНЕУ, 2008. — 272с.
15. Валлерстайн И. Конец знакомого мира: Социология XXI в. / И. Валлерстайн; пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева. — М.: Логос, 2003. — 368 с.
16. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций и преобразование мирового порядка / С. Хантингтон // Новая постиндустриальная волна на Западе: антология; [пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева]. — М.: Академия, 1999. — С. 528-556
17. Hoffman S. The Clash of Globalizations? / S. Hoffman // Foreign Affairs. — 2002. — pp. 104-115.
18. Sklair L. Globalization: Capitalism and Its Alternatives / L. Sklair. — [3rd edition].— New York, Oxford: OUP Oxford, 2002. — 392p.
19. Стігліц Дж. Глобалізація та її тягар / Дж.Стігліц; [пер. з англ. А.Іщенко]. — К.: Вид-дім «КМ «Академія», 2003. — 252с.
20. Globalization [Electronic resource] // Stanford Encyclopedia of Philosophy. — URL: <http://plato.stanford.edu/entries/globalization/>
21. Сорос Д. Криза глобального капіталізму: (Відкрите суспільство під загрозою) / Пер. з англ. — К.: Основи, 1999. — 259 с.
22. Стігліц Дж. Глобалізація: тривожні тенденції / Дж. Стігліц; [пер. с англ. Г.Г. Пирогова]. — М.: Национальный общественно-научный фонд, 2003. — 304 с.
23. Castells M. The information age: economy, society and culture / M. Castells. — NY: John Wiley and sons, Blackwell, 2000. — Т.1. The Rise of The Network Society. — 464p.
24. Глобалізація і безпека розвитку: монографія / [О.Г. Білорус, Д.Г. Лук'яненко та ін.; кер. автор. кол. і наук. ред. О.Г. Білорус]. — К.: КНЕУ, 2001. — 733 с
25. Пахомов Ю.Н. Пути и перепутья современной цивилизации / Ю.Н. Пахомов, С.Б. Крымский, Ю.В. Павленко. — К.: Международный деловой центр, 1998. — 226с.
26. Білорус О.Г. Глобальні трансформації та стратегії розвитку / О. Г. Білорус [та ін.]. — К.: ВПОЛ, 1998. — 415 с.
27. Булатова О.В. Регіональна складова глобальних інтеграційних процесів: [Монографія]/ О.В.Булатова. — Донецьк: ДонНУ, 2012. — 386с.
28. Загашвили В. На пороге нового этапа экономической глобализации / В. Загашвили // Мировая экономика и международные отношения. — 2009. — №3. — С.15-23
29. Системный мониторинг: глобальное и региональное развитие / [отв. ред. Д.А.Хал-турина, А.В.Коротаев]. — М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. — 296с.

ОСНОВНІ ЗАСАДИ РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

Чентуков Ю.І., д.е.н., професор, перший проректор Маріупольського державного університету (Україна)

Булатова О.В., д.е.н., професор, проректор з наукової роботи Маріупольського державного університету (Україна)

Чентуков Ю.І., Булатова О.В. Основні засади регіоналізації світового господарства

Розглянуто науково-методологічні основи дослідження інтеграційного розвитку на глобальному та регіональному рівнях. Досліджено генезис теорій регіональної економічної інтеграції, концептуальні підходи дослідження регіонального розвитку. Визначено основні ознаки глобалізації.

Проаналізовано сучасні особливості розвитку регіональної економічної інтеграції, визначено основні тенденції формування регіональної структури світового господарства. визначено, що у розвитку міжнародної економічної інтеграції визначилися два тренди – глобальний та регіональний. Досліджено просторові зрушення у світовому господарстві в умовах глобальної регіоналізації, визначено основні регіони як підсистеми світового господарства. Встановлено особливості залучення країн світового господарства до процесів регіональної інтеграції.

Досліджено організаційно-методологічні засади розвитку моделей регіональної інтеграції. Визначено напрями формування континентальних та трансконтинентальних моделей інтеграції. Розроблено сучасні підходи до формування стратегії інтеграційного розвитку країн в умовах глобальної регіоналізації на умовах оптимального поєднання унілатералізму, регіоналізму та мультилатералізму.

Ключові слова: глобальна інтеграція, регіональна інтеграція, регіоналізація світової економіки, інтеграційне об'єднання, регіональна торговельна угода

Чентуков Ю.И., Булатова Е.В. Базовые основы регионализации мировой экономики

Рассмотрены научно-методологические основы исследования интеграционного развития на глобальном и региональном уровнях. Исследован генезис теорий региональной экономической интеграции, концептуальные подходы исследования регионального развития. Установлены основные характеристики глобализации.

Проанализированы современные особенности развития региональной экономической интеграции, определены основные тенденции формирования региональной структуры мирового хозяйства, установлено, что в развитии международной экономической интеграции сформировались два тренда – глобальный и региональный. Исследованы пространственные изменения в мировом хозяйстве в условиях глобальной регионализации, проанализированы основные регионы как подсистемы мирового хозяйства. Установлены особенности вовлечения стран мирового хозяйства в процессы региональной интеграции.

Исследованы организационно-методологические основы развития моделей региональной интеграции. Определены направления формирования континентальных и трансконтинентальных моделей интеграции. Разработаны современные подходы по формированию стратегий интеграционного развития стран в условиях глобальной регионализации на основе оптимального соединения унілатералізму, регіоналізму та мультилатералізму.

Ключевые слова: глобальная интеграция, региональная интеграция, регионализация мировой экономики, интеграционное объединение, региональное торговое соглашение

Chentukov Y., Bulatova O. The basis of the regionalization of the world economy